

СОДЕРЖАНИЕ

Немет Иштван; Воспитательная работа по музыке в педучилищах	1
Лацио Золтан; Указания, рекомендации к использованию грампластинок для 1—2 кл. начальных школ (3 часть)....	6
Бардош Лайош; Ответ по могельи	16
Вардяш Лайош; Как собирать народную музыку? (2 часть)	28
Гомбаш Дёрдьне; Об отношении преподавания пения и музыки с преподаванием истории	36
К присоединению I класса в гимназии (Контра Иштван)	40
Оценка опыта в начале учебного года в чепельской гимназии им. Едлик Анёш (Бенкене Антал Илона)	43
Из работ студентов	45

КНИГИ

INHALT

Németh, István: Musikalische Bildung auf den Pädagogischen Hochschulen und Lehrer-Seminaren ...	1
Laczó, Zoltán: Hinweis und Vorschlag zur Aufnützung der Schallplatten in der 1. und 2. Klasse der Grundschule (3. Teil)	6
Bárdos, Lajos: Modelle Antwort	16
Vargyas, Lajos: Wie sollte man Volkslied sammeln?	28
Gombás, Györgyné: Beziehung zwischen Sing- und Musik und Historie Unterricht	36

Zur Aufschliessung der I. Klasse des Gymnasiums (Kontra, István)	40
Die Bewertung der Aufmessung am Anfang des Schuljahres im „Jedlik, Ányos“ Gimnasium (Benkéné Antal, Ilona)	43
Aus den Elaboraten der Studenten	45

BÜCHER

CONTENTS

Németh, István: Music Teaching at Primary- and Secondary School Teachers' Training Colleges	1
Laczó, Zoltán: Recommendations and Directions for the Use of the Record for the 1st and 2nd Classes of Primary Schools (part 3)	6
Bárdos, Lajos: Modal Reply	16
Vargyas, Lajos: How to Collect Folk Music (part 2.)	28
Gombás, Györgyné: On the Relation of Singing and Music Teaching to Teaching History	36
Notes on the Closing Up of the 1st Classes of Secondary Schools (Kontra, István)	40
Evaluation of the Fact-Finding Investigation Carried Out at Term Start at Jedlik Ányos Secondary School (Benkéné Antal, Ilona)	43
From Papers of Undergraduates	45

BOOKS

Tájékoztató! Az V. Országos Zenei Nevelési Konferencia

(1980. június 22—28.) keretében továbbképzés lesz az általános iskola, a szakosított tantervű ének-zenei általános iskola, valamint a gimnázium szaktanárai számára.

Részvételi díj kb. 800,— Ft, mely magába foglalja a szállás, az étkezés költségeit, biztosítja a konferencia, a hangversenyek látogatási díját.

A jelentkezéseket 1980. május 1-ig szükséges megküldeni a Rendező bizottság címére: 9002 Győr, Postafiók: 63.

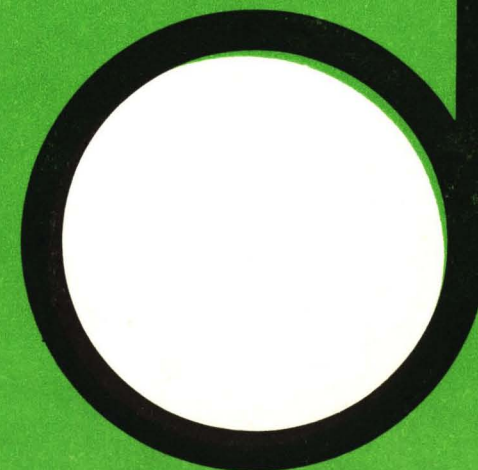
A jelentkezések elfogadásáról a Rendező bizottság értesítést küld.

Az ének-zene tanítása

XXIII. ÉVFOLYAM

1980 | 1

AZ OKTATÁSI
MINISZTERIUM
MÓDSZERTANI
FOLYÓIRATA

Hogyan gyűjtsünk népzene? (2. rész)

Általában annál jobb a gyűjtő, mennél inkább képes felidézni a népi énekes emlékezetében a valódi, régi népdalokat. Ez öreg énekes esetében annál nehezebb, mert már rég nem dalolt dalokat kell felidéznie, esetleg sok másfajta, műdal és új dal közül. Legjobban megmozgatja az emlékezetet a szöveg, ha olyan nótaszöveget mondunk el előtte, amelyet ő is ismert s valamilyen régi dallamra valaha dalolt is. Tudnunk kell ugyan, hogy a nótaszövegek gyakran cserélik dallamukat, tehát egyáltalán nem biztos, hogy ha mi valamilyen szöveget egy bizonyos dallammal tudunk, azt ugyanazzal a dallammal fogjuk hallani falun. Még az sem biztos, hogy egy általunk ismert régi népdal szövegét mindenütt népi dallammal ismerik; lehet, hogy egyes vidéken ugyanaz a népdalszöveg valami műdalhoz, sőt iskolás énekhez tapadt. Mégis vannak olyan szövegek, amelyek túlnyomórészt régi népi dallamokra hallhatók, és többnyire még ismerik is legtöbb vidéken az öregek. Ezekről feltehetjük, hogy ha nótatudó öregek előtt elmondunk belőlük egyet-egyet, az valami szép, régi népi dallamot idéz fel emlékezetükben. Ha tehát az előbb felsorolt zenei tulajdonságok inkább arra alkalmasak, hogy a már elhangzott dalok közt felismerjük a népit, akkor a következő szövegek, amelyeket alább elsorolunk, egyenesen arra valók, hogy velük elősegítsük az öregek emlékezetét, hogy „kihúzzuk” belőlük a régi népdalt, hogy „irányítsuk” velük az öregek emlékezetét.

Ilyen szövegek az Alföldön a pásztornóták, például:

a) Lóra csikós, lóra,
Elszaladt a ménés,
Csak egyedül maradt
Magába a nyerges.	b) Két hete-e, vagy már három,
Hogy a számadómat várom?
Amoda jön, amint látom,
Fekete szőrű számaron.
Elibe, elibe
Sárga ló elibe,
Mer be talál menni,
A virágos kertbe.	Jó napot, jó bojtárom,
Van-e hibád, van-e károd?
Nincsen károm, de nem is lesz,
Míg a nyáj a kezemen lesz.
c) Kiszáradt a tóbul mind a sár, mind a víz,
A szegin barom is csak a pásztorra níz.
Istenem, teremtöm, aggy egy csendes esőt,
A szegin jószágának jó legelő mezőt.	

Az első nemcsak az Alföldön hallható: a Dunántúl és a Felvidéken is ismeretes. Ezek mellett általában ismeretesek a betyárdalok, betyártörténetek s ezek után az egyes betyárok nevével lehet is kérdezősködni (Bogár Imre, Rózsa Sándor, Angyal Bandi, Geszter Jóska, Dunántúl: Sobri Jóska). Egyik általánosan ismert szöveg a „Nem messze van ide Kismargita”. (Tovább nem írjuk ki: tessék megkeresni hozzá a folytatást!)

A Felvidéken, palócok közt sokfelé ismerik a Vidróczkiról szóló nótát. Ha neve nem is mindenütt szerepel, az alábbi versszakot legalább ismerik:

Forog (vagy megyen) az nyáj, forog az nyáj,
Környeskörül a hegy alján,
Ugyan hol állok elébe,
Sűrű erdő közepébe?

(Ehhez is keressük meg a teljes történetet.)

A Dunántúl déli részein még fiatalok is ismerik a következő régi táncdalt:

Hol háltál az éjjel, cinegemadár?
Ablakidnál háltam, szívem asszonykám.
Mér be nem jöttél, hát cinegemadár?
Uradtól nem mertem, szívem asszonykám.

Nincs itthon az uram, cinegemadár.
Csinálosi erdőn csónakot csinál.
Jó lovai vannak, hamar hazaér,
Mi lesz veled rózsám, hogyha itten ér?

A következő versszakokban mindig beljebb kerül a szerelmes.

Balladák (szomorú vagy vidám történetek, elbeszélő tartalmú versek) többnyire régi népdalok dallamára mennek. Ha ezek után kérdezősködünk, többnyire nem kell tartanunk attól, hogy valami újabb műdallal fog énekesünk előállni. Célszerű tehát gyűjtéskor mindig érdeklődnünk balladák után, már csak azért is, mert ezt különösebb magyarázat nélkül is megértik, és nincs olyan műdal-fajta, amivel össze lehet tévesztetni. Csak jól jegyezzük meg, hogy a „ballada” szót a nép általában nem érti, csak esetleg egyes iskolázott emberek, azért hát „történetek” után érdeklődünk, vagy egyes, meghatározott balladameséket mondjunk el, hogy nem ismeri-e valaki. Legtöbb reménnyel bízhat a Fehér Lászlóról szóló ballada, akinek húga feláldozza magát, hogy kiszabaduljon a bátyja, de a bíró megcsalja, s miután elvette szüzességét, a bátyját felakasztatja. Ugyancsak sokfelé ismerik a halálra táncoltatott lány történetét: „Jó estét, jó estét Csáki bírónéasszony, Hol vagyon, hol vagyon Az én kedves galambom?” Tartalma: a legény bosszúból addig táncoltatja gőgös kedvesét, míg csizmája vérrel telik meg, gyűrűi ujjára dagadnak, selyem ruhája testéhez tapad, s hajnalra halva viszik a szülői házba. A vidám balladák közül legismertebb a házasság királyfi, aki kocsisruhában próbára teszi a szegény lány és a gazdag lány szívét s aztán királyi ruhába eljön a szegényért. A kezdete: „Egyszer egy királyfi Mit gondolt magába” Másik a „megcsalt férj”.

Édes, kedves feleségem! Mi baj angyalom?
Mit keres itt a nyerges ló Az udvaromon?

Néz az asszony jobbra-balra: Hol van itt a nyerges ló?
A tehenet kötötte meg Borcsa szolgáló.

Aztán sorra kerül a kard, a csizma, végül az ágyon a huszár s hiába minden asszonyi kifogás, végül jön a verés.

A két utóbbinak dallama ugyan idegen eredetű, de már több nemzedéken keresztül hagyományosan él a nép közt, tehát kétségtelenül népdalnak számít, s főleg, aki ezeket tudja, az bizonyára tud még más, régi népi dallamot is.

Bizonyos szokások dallamai is alkalmasak arra, hogy a vonakodó öregeknek már feledésbe merült régi zenei világot juttassa eszébe. Legelső helyen áll közöttük a *sírató*. Ez az énekes szokás ma már nagyon ritka, ezért is rendkívül nagy értéket jelent a néprajztudomány számára, másrészt dallama is nagyon régies dallamfajta, melyet a halálhoz fűződő szokások rendkívül szívós hagyománya őrzött meg számunkra. A szokás abban áll, hogy a halottat legközelebbi nőrokona (anya, feleség, nővér, leány) a háznál vagy a temetőben énekszóban elsíratja. Rögtönzött szövegben beszél a halotról, életéről, halála körülményeiről, az itthagytakról és síratja halálát. A dallam, amire mindezt éneklük, szintén rögtönzésszerű: néhány hangból álló dallamsorokat változtatva énekelnek, beszédszerűen, szabadon rögtönözve. Éppen ezért nagyon nehéz lejegyezni még gyakorlott zenészeknek is: többszöri meghallgatás nem segít, mert minden alkalommal más és más a dallam, tehát szinte az énekessel együtt kellene írni. Igazán csak magnetofonra vagy hanglemezre felvéve lehet megörökíteni, anélkül legfeljebb hozzávetőlegesen lehet jelezni, hogy milyen hangok körül mozog a dallam. Kezdőtől az is elég, ha meg tudja jegyezni, hogy milyen hangtávolságot ölel fel a dallam: egy egész oktávot-e vagy csak öt hangot stb. Kezdő gyűjtőtől még az is szép eredmény, ha meg tud hallgatni egy síratót, tudniillik temetésen kívül igen nehéz rábírnivalak arra, hogy síratót énekeljen. Ez komoly dolog az illető számára, aminek csak komoly körülmények között van helye. S ha rá tudjuk bírni az éneklésre, nagyon komolyan kell venni, mert megsértenénk vele az énekest. Hiszen a legtöbb síratófelvétel közben hangos sírásra fakadtak az énekesek, annyira átérték. De ha nem is hallhatjuk meg magát a síratót, csak tudunk róla, hogy valahol még sírattak és van, aki ezt a síratót tudja már, ez az adat is elég ahhoz, hogy valamelyik néprajzi múzeumnak vagy az MTA Zenetudományi Intézetének jelentsük, hogy képzett zenei gyűjtő szálljon ki a helyszínre és próbálja meg magnetofonra vagy hanglemezre felvenni.

Ugyancsak ritka a Szentiváni ének, melyet június 24-én este, a falu végén gyújtott tűz átugrása alkalmával énekeltek. Ennek emléke ma már csak a Felvidék egyes nyugati vidékein él. Ugyancsak arrafelé, de sokkal nagyobb területen ismerik a „Villőzés”-t, a „kiszehordás” szokását, melynek dallamai mind értékesek a népzene tudomány számára. Pünkösdőelő, húsvételő dalokat pedig országsszerte ismernek még. Mindennek hagyományos dallamai vannak.

Egészen külön helyet foglal el a hagyományban a betlehemezés, balázsolás, gergelyjárás, valamint a regölés és a gyermekjáték, továbbá a lakodalom. A lakodalomnak is sok részéhez kapcsolódik egy-egy meghatározott dallam, ahol a lakodalom még hagyományos formában történik. De minthogy éppen a lakodalom van legjobban kitéve változásnak, gyakran alkalmaztak rá újabb, divatos dallamokat, nem ritkán éppen műdalt. Azért nem árt, ha mindig kifagatjuk az öregeket, hogy nem folyt-e régen másképpen a lakodalom, és nem kapcsolódott-e hozzá más és más dallam?

Ugyanezt kell megtenni a betlehemezéssel is, mert ott is gyakran megesik, hogy a fiatalok új éneket szönek bele, sokszor a régié helyére. De ez a szokás a gergelyjárással és balázsolással együtt újabb szokásaink közé tartozik, melyeknek dallamai műzenei eredetűek, többnyire az iskolában terjedtek el, s egészen külön állanak a többi népdal között. E dalok különösen tudományos szempontból fontosak, és ezeket is össze kell gyűjtenünk.

Ugyancsak külön áll a népdalok típusai között a *regölés* és a *gyermekdal*, de ezek éppen nem iskolás eredetűek, hanem majdnem a síratóhoz hasonló

régiséggel dicsekszenek. Annyira el is ütnek a többi népdaltól, mint a sírató. Viszont többnyire a gyerekek élnek velük. De azért még itt is érdemes kikérdezni az öregeket, nem tudnak-e olyan gyermekdalt, amit ma már nem ismernek s ahol nem tudnak rególni, valaha nem volt-e szokásban? Eddigi ismereteink szerint a karácsony—újévi regölés szokása csak a Dunántúl nyugati és déli falvaiban volt ismeretes, meg néhány Udvarhely megyei székely faluban.

Igen fontos a régi *népi hangszerek* felkutatása is; nemcsak magukért a hangszerekért, hanem még inkább a rajtuk játszott vagy játszható dalokért. Mert aki ilyen hangszereken játszik, az legtöbbször még nagyon benne élt a hagyományban, és sok régi népdalt várhatunk tőle. Legfontosabb ezek közt a duda. Öreg dudások, ha régmeg is játszanak hangszerükön, ki is jöttek a gyakorlatból, még sok olyan régi táncdalra emlékeznek, amit valaha dudabálon vagy lakodalomban játszottak tánc alá. Ugyanezt mondhatjuk a furulyáról, még inkább a nagyon ritka hosszú furulyáról, mely a Dél-Dunántúl egyes vidékein még megtalálható. Már sokkal kevésbé mondhatjuk a tekerősről (vagy „nyenyeregéről”, ami Szentés, Csongrád környékén még előfordul), még kevésbé a citeráról, klarinétról, hegedűről vagy cigánybandáról, parasztsbandáról. Általában több hagyományos zenét hallhatunk az olyan hangszereken, amelyek külön „szakembere” van, vagyis félig-meddig hivatása a játék, mint a dudásnak, vagy hivatásához tartozik, mint a pásztornak a furulya. Citerán, harmonikán viszont sokszor majd minden legény, sőt leány is játszik egy faluban s játssza rajta a divatos nótákat, amit mindenki tud. Azért meg kell hallgatni minden hangszert, mert sohase tudhatjuk, hol bukkanunk rá hagyományos tánczenénkire. Ezt különösen *szövegtelen* táncdarabokban kereshetjük, vagyis olyan dallamokban, amit tánchoz játszanak ugyan valamely hangszereken, főleg cigánybandák eldugottabb vidékeken, de énekelni nem szoktak rá, nincs „nótájuk”. Ilyesminek elnevezését is fel kell jegyezni: verbunk, lassú magyar, friss vagy bármilyen néven ismerik. Az ilyen tánczene leírása már gyakorlott zenészt kíván.

Ha pedig olyan dalt játszanak hangszereken, aminek énekelt formája is él, azt a hangszeres játék mellett kell énekelteni, és mind a két formában szöveggel és szöveg nélkül is fel kell jegyezni.

Külön érdekességet jelent néhány kezdetleges zenélési mód, mint például a doromb (szájba vett, rezgő acélnyelv), a kanásztülok, vagy a „brugózás”, ami nem egyéb, mint az asztalon, padon ütemesen végighúzott ujjak ritmusos hangja: van adatunk rá, hogy egyes helyeken erre is táncoltak. Az ilyesmit mind fel kell jegyezni, és képzett népzenei gyűjtőt kell hívni a megörökítésére.

Ha már meg tudjuk különböztetni a ma élő új népdalt a műdaloktól, s meg is tudjuk találni a falu régi értékeit az elsorolt segítőeszközökkel, akkor a következő feladat, hogy le is tudjuk jegyezni azt, amit hallunk.

Hogy jegyezzünk?

Legtökéletesebb a gyűjtésünk akkor, ha le is tudjuk írni hallás után, amit dalolnak nekünk. (Azt is mondhatnánk: ott kezdődik az igazi gyűjtő.) Aki erre képes, annak csak néhány útbaigazítás és némi gyakorlat szükséges, hogy jó népzene gyűjtővé váljék. A biztos lejegyzőtől elvárjuk, hogy úgy írja le a dallamokat, hogy azok g¹-en (a második vonalon) végződjenek, vagyis g-mollban, g-dúrban vagy más g-hangnemekben. Legjobb kezdetben egyszer-kétszer végighallgatni a dalt, jól megfigyelni a záróhang és kezdőhang egymástól való távolságát, általában a dallam mozgását a hangsor fokain és csak aztán fogni

a leíráshoz. Ha kezdetben még nehézséget okoz a g-re való transzponálás, nem jól találjuk el a kezdőhangot és a végén nem g-re „jön ki”, az sem nagy baj, ha közben a dallam hangjai hibátlanok, a megfelelő módosítójelekkel együtt. Később, gyűjtés után is átírhatjuk a megfelelő hangnembe. Fontos, hogy a dallam minden lényeges tulajdonsága hiba nélkül fel legyen tüntetve: hangmagasság a szükséges módosítójelekkel, ritmus, ütem, tempó.

Ha már sikerül a hallás utáni lejegyzés, további követelmény, hogy elég gyorsan tudjuk követni az énekest, és lehetőleg ne sokat fárasszuk felesleges ismétlésekkel. Ezért használunk fel minden olyan rövidítési módot, ami a dallam első megragadását megrövidítheti. Az ismétlődő sorokat ne írjuk ki (még ha apró ritmus- és hangeltérések vannak is bennük), csak jelöljük az ismétlőjellel, ugyancsak jelöljük a később visszatérő azonos sorokat is. Erre a nagybetűket szoktuk használni, éspedig úgy, hogy az első sor A, a második, ha eltérő B, aztán C stb.; ha pedig valamelyik visszatér, akkor ott újra A-t vagy B-t jelzünk. Tehát 1. példánkat ABBA-val jelezhetjük, másodikat AA⁵A⁵A-val stb. Ilyen daloknál az első sort leírjuk, de a 4-et már csak betűvel jelöljük. Ha fontosabb hangeltérés van bennük, akkor azt a részt ki is írjuk. Tehát 1. példánkat gyorsítva a következő módon íránk:

A ritmus írásában is vannak rövidítési lehetőségek. Ha többször ismétlődik ugyanaz a hang egymás után, nyolcad vagy tizenhatod méretben, akkor nem kell kiírni minden hangot, elég a következő jelölés:

ahol a kottaérték az ismétlések időértékének összegét jelzi, az áthúzás pedig az egyes hangok időértékét.

De semmiféle gyors eljárás nem jelenti azt, hogy csak sebtében feljegyzett dalokkal elégedjünk meg. Ez csak arra jó, hogy gyorsan megrögzítsük a dallamot olyan formában, amiből magunk is kiegészíthetjük a teljes formát. Akkor aztán néhányszor újra meghallgatjuk a dalt, hogy minden részlet a szükséges pontossággal meg legyen örökítve. Különösen arra kell ügyelni, hogy a dallam és szöveg pontosan összevágjon: a hosszú értékekkel és nyolcadokkal, ha úgy éneklik, s ha ellenkezőleg, akkor még inkább, s esetleg felkiáltó jellel megjelölve a kirívóbb helyeken, hogy később ne a feljegyzés hibájának tartsuk. Nem szabad megelégednünk a dallamnak egy versszakkal való lejegyzésével. Mindig érdeklődjünk, nincs-e több versszaka, más szövege? mindazt hozzá kell írni. Ilyenkor nem elégedhetünk meg a tollbamondással; minden versszakot énekelve is meg kell hallgatnunk leírás után, hogy a ritmuseltéréseket beírhasuk, és ellenőrizhessük az esetleges hibákat: nem lett-e egy szótaggal több a szöveg vagy kevesebb s nem „jön ki” rá az ének. Ha meg valóban szövegtoldás van egyik-másik helyen, akkor meg kell hallgatni és feljegyezni, hogy változik azon a helyen az ének. Egyáltalán minden változatot fel kell írunk, amely előfordul a további szövegekben.

Arra is vigyáznunk kell, hogy ne a magunk szóhasználatával, kiejtésével jegyezzük fel a szöveget, hanem az eredeti tájszólás szerint, ahogy hallottuk. Mindez persze sok követelmény, amit még az is nehezen tud megvalósítani, akinek megvan a szükséges zenei és nyelvészeti képzettsége. A gyakorlat teszi ebben is a mestert.

Akinek se képzettsége, se biztos hallása, se gyakorlata nincs ahhoz, hogy idegenbe menjen gyűjteni, de saját helysége dalait mégis fel akarja jegyezni, az célt érhet úgy is, hogy hangszeren próbálja utána játszani a hallott dalt, míg meg nem tanulja. Minthogy helyben lakik, van ideje, mert ez bizony nem a leggyorsabb módja a népdalgyűjtésnek. Ha még ez a lehetőség sem áll rendelkezésre, de egyik-másik dalról feltételezi, hogy néprajzi szempontból értékes, próbálja megtanulni hibátlanul s szakembernek adja elő. Ha az érdekesnek találja, esetleg elmegy feljegyezni, s összeszedi a többi is, ami még vele együtt található. Különben jól megtanulni a gyűjtött dalt — mindig megéri, már csak a magunk számára is. Legjobb természetesen, ha valakinek magnetofonja van, és pontos hangfelvételt tud készíteni.

Egy lejegyzett dal önmagában még csak az életből kiragadott adat, szükséges hozzá még azt is tudnunk, honnan való, milyen szerepe volt abban a társadalomban, amelyből származik, honnan került oda, ahol hallottuk, így tovább. A legkevesebb, amit fel kell jegyeznünk melléje, az énekesnek, akitől hallottuk, neve és kora, továbbá a gyűjtés helye és ideje. De ha több időnk van, ha alaposabb gyűjtést akarunk végezni, igyekezzünk megállapítani, hányan ismerik még a faluban, mindenki, vagy csak az illető egyedül, a fiatalság énekli-e még, vagy csak egy-két öreg tudja, aki már sohasem énekel, gazdák is dalolják-e, vagy csak volt napszámosok, béresek, esetleg csak pásztorok vagy falusi mesteremberek? Vagyis ismerjük meg minden dal elterjedtségét nemek, kor, foglalkozás, társadalmi réteg szerint. Érdeklődjünk a dalok származása után is: kitől tanulták, honnan jött be a faluba, általában, hogy tanulnak új dalt, szándékosan vagy csak véletlenül, szinte akaratlanul; öregektől is, vagy csak egymástól a fiatalok? Általában rendkívül sok zenei megfigyelést tehetünk a dal-
lejegyzésen kívül is, ami mind gazdagítja ismereteinket a népzeneről. Meg kell figyelnünk például, hogy nevezik a faluban a dallamot és szöveget — az első lehet például „hang”, „ária”, a másik „dall” (így írták a 19. század elején

is), „nóta” stb. „Szöveg” és „dallam” általában ismeretlen kifejezés a nép körében, s jegyezzük meg jól, hogy a „nóta” mindig nótaszöveg a nép számára. Ugyanígy, vizsgálhatjuk a nép egyéb zenei kifejezéseit is, amelyek a hangszeres egyes részeire vonatkoznak, vagy a rajtuk játszható hangokra, dallamokra, továbbá a tempó különböző megjelöléseit („lassú”, „friss”, „sebes” stb.) Gyakorlottabb gyűjtő, aki falun él, tehát hosszabb időn át, alaposabban tanulmányozhatja egy vidék zenei életét, legtöbb hasznát hajthatja, ha elkészíti egy falu zeneéletének teljes leírását. (Erre mintát talál Vargyas L.: Áj falu zenei élete, Járdányi P.: A kidei magyarság világi zenéje és Halmos I.: A zene Kérszemjénben c. munkákban.)

Hol, mikor, kitől gyűjtünk?

Aki más vidékre megy gyűjteni, ha még nincs olyan jártassága az emberekkel való érintkezésben, hogy hamar megtalálja és szólásra tudja bírni a jó dalos öregeket, legjobb, ha a fiatalokkal kezdi, esetleg gyerekekkel. Azok a legáltalánosabb, új nótákat biztosan tudják, tehát a népzenenek legalább egy fajtáját náluk biztosan megtalálhatjuk, amellet könnyebb őket csoportos éneklésre összegyűjteni, ami a lejegyzés rendkívüliségével együtt kellő feltűnést okoz, és elviszi a híret annak, hogy mit akar a gyűjtő. Ezután már könnyebb az öregeket is rávenni a dalolásra, különösen, ha jelen vannak a fiatalok éneklésénél és kiderül, hogy ők másképp tudják egyik-másik nótát. Általában sokkal célravezetőbb a csoportos éneklés, vagy több ember jelenlétében való lejegyzés, mert egymást ellenőrzik, kijavítják, másrészt egyik a másiknak juttatja eszébe a nótát, s a többitől az is kedvet kap az éneklésre, aki kezdetben vonakodott. Vannak viszont szemérmes öregek is, akik mások előtt restellenek nótával előállni, azokkal igyekezzünk négy szemközt maradni.

Az előbbieken már megadtuk azokat a módszereket, amelyekkel felidézhetjük a valódi népdalokat énekeseink emlékezetében. Mégsem tudjuk elkerülni, hogy sokszor ne álljanak elő mindenféle műdallal, aminek feljegyzése nem éri meg a fáradságot. Mégis, idősebbeknél ne utasítsunk vissza mindjárt ilyesmit; előbb jegyezzük le s csak aztán próbáljuk „irányítani”. De akinél vég nélkül áradnak elő a műdalok, azoknál ne vesztessünk sok időt. Viszont, akinél valamilyen oknál fogva remény van arra, hogy értékes népdalt hallhatunk, ne sajnáljuk az időt, esetleg beszéljünk el más dolgokról is, úgy várjuk ki azt a pillanatot, amikor megjön a hajlandósága a daloláshoz. Egyetlen határa van ennek a kivárásnak, amit minden gyűjtőnek szem előtt kell tartania: hogy ne legyen senkinek sem terhére!

Ezért munkaidőben teljesen céltalan gyűjtéssel kísérletezni — legfeljebb egy-két nagyon öreg asszonnyal lehet szóbaállani. Nyáron ezért nem tanácsos gyűjteni. Ősszel, az esők beálltával, télen van ideje a gyűjtésnek, amikor az még szórakozásnak is számít a hosszú esteken. Különösen jó alkalom minden társas összejövetel. Ahol még él a *fonó* szokása, ott ez a legalkalmasabb hely s idő népdalgyűjtésre, egyúttal biztos jele is annak, hogy még erős a hagyomány a faluban, tehát zenében is jó eredményre számíthatunk. (Fonót ma már inkább csak palóc vidéken találhatunk.) Ugyancsak virágzó néphagyomány jele és jó alkalom gyűjtésre a lányok vasárnapi dalolása, a faluközi sétálás közben. Ilyen a közös tengerimorzsolás, fosztóka, vagy ami még általános: a lakodalom, bál. Ez a kettő azért is kedvező alkalom, mert ilyenkor még az öregeknek is illik dalolni, könnyebben megszólaltathatók. Ilyen alkalommal persze lejegyzésre,

részletes kérdezgetésre nincs módunk, elég, ha megjegyezzük, hogy kitől, milyen érdekesebb nótát hallottunk, egy-két szövegkezdetet, pár hangnyi hangszerez motívumot feljegyzünk emlékeztetőnek, aminek alapján később kikérdezzhetjük és lejegyezhetjük a dallamot.

Ma már nem várhatunk egyenlően értékes hagyományt az ország minden területéről. Az új nóták legdivatosabb része ugyan mindenütt hallható, de a ritkább fajták már csak egyes vidékeken. Legtöbb reményt nyújt a Dunántúl déli része (Somogy, Zala, Tolna) és a nyugati határszél (Vas), továbbá a palócság, általában az ország északi része, Budapest vonalától fölfelé, valamint a Nyírség. Mindezeknél több hagyományt őriz az erdélyi magyarság, ezek közül Magyarországon csak a bukovinai székelyek és a moldvai csángók jönnek számításba, akik ma a Dunántúlon és a Bácskában élnek. Az Alföldön inkább a kis falvak jönnek számításba a ceglédi vonalon, az alsó Tisza-vidéken, mint a nagy tanyás városok, de azoknak távoleső tanyáin is sok régiség lappang.

Hagyományban gazdagabb vidéken még a módosabbaktól is hallhatunk régi népdalt, más helyen viszont alig jönnek számításba; nem is tartják magukhoz illő dolognak a dalolást, meg inkább „úri” nótákat ismernek. Általában a dolgozó parasztság körében találjuk a leggazdagabb hagyományt. Írástudatlan, öreg pásztor még biztosan sok régi nótát tud. A néprajzi ritkaság pásztorok, pásztorviselt vagy pásztor szülőktől származó emberek közt még gyakoribb, falusiaknál kevésbé, falusi mesteremberekénél legkevésbé. Általában pedig menél öregebbek közt gyűjt valaki, annál valószínűbb. De ebben is vidékenként nagyok a különbségek.

Most még csak azoknak szólunk néhány szót, akik nem idegenbe akarnak menni új anyagot gyűjteni, hanem a maguk falujában akarják feleleveníteni a népzenei hagyományokat, ha a helybeli fiatalság a „gyűjtő” a maga falujában. Első feladata akkor, hogy önmaga számára tudatosítsa, mi az érték a saját daltudásában és mi nem. Próbálják szétválasztani a közszájon forgó dalokból a valódi népdalt a városi műdaltól, selejtes slágertől és hasonlóktól. A népdalok közül is válasszák el, mi lehet régi és mi az újabb. A következő feladat azután, hogy forduljanak az idősebbekhez a régi dalokért, amit már nem tud az ifjúság. (Persze az ő dalaikban is különbséget kell tenni „rég” *műdal* és régi *népdal* közt. (Kérdezzessék végig tőlük saját dalszövegeiket, hogy nem tudnak-e rájuk régebbi dallamot, vagy az énekes szokásoknak, lakodalomnak nem voltak-e más dallamai, mint ma? Vegyék elő szebb, régiesebb, nem mindennapi nótaszövegeiket, ha még ilyenek élnek a faluban és kérdezzék ki az öregeket, milyen volt azoknak régi dallama? Például: „Két út van előtttem, Melyiken induljak?” „Ahol én elmegyek, még a fák is sírnak.” „Jaj Istenem, kire várok, megyek Budapestre”, „Rég megmondtam bús gerlice, Ne rakj fészket út szélire” stb.

S ha azután szép régi dallamok és mai életünket kifejező népdalok kerülnek elő helységünkben, ne csak arra gondoljunk, hogy a szakértő népzene gyűjtővel gyűjtessük — hogy az a tudomány és művészeti életünk számára is feljegyezze —, hanem tanuljuk meg azokat magunk is, és tanítsuk meg azokat másoknak is. Legyünk terjesztői ezeknek a zenei értékeinknek, adjuk át helységünkben levő kultúrcsoportoknak, énekkaroknak és mindent tegyünk meg azért, hogy ezek az értékek mielőbb egész helységünk, majd egész dolgozó népünk kultúrkincsei legyenek. — Így lehet társadalmi gyűjtőmunkánk a legértékesebb nemzeti kultúránk szempontjából.